

TÂM TRẠNG LO LẮNG CỦA NGƯỜI BÁN HÀNG RONG

Nguyễn Thị Anh Thư

Trung tâm Nghiên cứu về Phụ nữ, Đại học Quốc gia Hà Nội.

Đã từ lâu, bán hàng rong được xem là một “nghề” kiếm sống của những người lao động. Thực tế quan sát trên đường Hà Nội chúng ta có thể nhận thấy rằng số lượng người bán hàng rong là không nhỏ. Người bán rong là những người từ nhiều vùng quê khác nhau tập trung về Hà Nội làm nghề bán hàng qua các phố để kiếm sống. Với số vốn ít ỏi, họ thường bán những mặt hàng như hàng ăn, sách báo, rau quả... Hàng ngày, những người bán rong đi khắp các ngõ, ngách, các tuyến phố ở Hà Nội bán hàng để kiếm sống và phụ giúp gia đình. Họ luôn phải đối mặt với các nguy cơ như ế hàng, cướp giật, trộm cắp, tai nạn giao thông, bị bắt phạt... khiến cho tâm trạng của họ không khỏi lo lắng. Đặc biệt từ khi có lệnh cấm bán hàng rong của UBND thành phố Hà Nội (1/7/2008) đến nay thì hoạt động bán hàng rong của họ gặp không ít những khó khăn, trở ngại vì không còn được tự do đi bán trên các phố, nếu vi phạm mà công an bắt được thì người bán rong sẽ phải chịu nộp phạt. Điều này khiến cho tâm trạng của những người bán rong luôn bất an lo làm sao bán được hàng và để không bị công an bắt...

Bài viết này dựa trên một phần số liệu điều tra bằng bảng hỏi trên 300 người lao động ngoại tỉnh bán hàng rong ở Hà Nội và 10 phỏng vấn sâu người bán hàng rong. Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi phân tích một số biểu hiện tâm trạng lo lắng của người bán hàng rong khi đi bán hàng ở Hà Nội, như: *lo lắng về số tiền gửi cho gia đình hàng tháng, lo lắng về sức khỏe, lo lắng về các nguy cơ gặp phải khi đi bán hàng (lo bị cướp giật, lo về an toàn giao thông), lo lắng liên quan đến tính bất hợp pháp của công việc.*

1. Lo lắng về số tiền gửi cho gia đình hàng tháng ở quê

Đa phần người dân di cư ra thành phố bán hàng với mục đích kiếm thêm thu nhập phụ giúp gia đình. Hàng tháng họ phải gửi một khoản tiền nhất định về cho gia đình ở quê để chi tiêu các công việc và đảm bảo cuộc sống của những người ở quê. Chính khoản phải gửi “cúng” này làm cho những người bán rong không tránh khỏi lo lắng. Điều này cũng dễ hiểu vì người bán hàng rong

vất vả mới kiếm được tiền, nếu như chi tiêu không hợp lý sẽ lãng phí, hay công việc chi tiêu ở quê không rõ ràng thì “tiền vào nhà khó như gió vào nhà trống”, nên khi họ gửi về quê với số tiền hơi nhiều một chút thì sự lo lắng là tất yếu. *“Đôi khi cũng thấy không yên tâm. Tiền mình vất vả làm ra cũng hơi lo sẽ không sử dụng hợp lý, nhưng cũng chỉ đôi khi thôi còn mình gửi về cho nhà mình mà”* (Phiếu số 118).

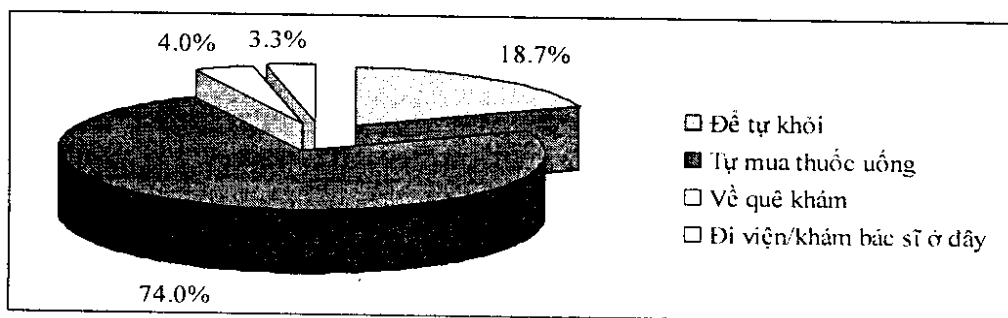
Bên cạnh đó có một số lý do khác như sợ gia đình ở nhà cho vay mượn số tiền mà những người bán rong đã dành dụm gửi về và khi đã cho vay mượn thì không biết bao giờ những người mượn tiền mới có thể hoàn trả lại: *“Sợ người nhà cho vay mượn, mà ở quê đã vay thì khó trả lắm vì làm gì ra tiền mà trả”* (Phiếu số 47). Ngoài ra, lý do sợ chồng ở nhà sẽ lấy số tiền gửi về để uống rượu cũng là nỗi lo thường trực của một số phụ nữ bán hàng rong: *“Chồng nghiện rượu nên sợ tiêu phá hết”* (Phiếu số 46).

2. Lo lắng về sức khỏe

Vấn đề sức khỏe là nỗi lo lắng thứ hai của người bán hàng rong. Kết quả chúng tôi thu được cho thấy hầu hết những người bán hàng rong cảm thấy mệt mỏi hay yếu đi do công việc phải đi lại nhiều. Họ phải rong duỗi suốt ngày trên đường phố, ngày nắng cũng như ngày mưa, ăn uống lại thất thường mà không đủ chất nên sức đề kháng của cơ thể giảm sút. Như ý kiến của một người bán hàng cho biết: *“Từ khi đi bán hàng tôi có cảm giác ngày càng mệt mỏi hơn vì buôn bán nhỏ lẻ, lãi không nhiều lại nhiều khoản chi tiêu, ăn uống tiết kiệm”* (Phiếu số 3).

Mặc dù biết rõ sức khỏe bị giảm sút và lo cho sức khỏe của mình nhưng vì mưu sinh nên những người bán hàng rong vẫn cố gắng đi bán hàng ngay cả khi họ bị ốm. Hầu như người bán rong không đến bệnh viện thăm khám vì họ sợ ảnh hưởng đến kinh tế của gia đình. Người bán rong đặt “miếng cơm, manh áo” của gia đình lên trên sức khỏe của bản thân. Tìm hiểu về cách họ làm để chăm sóc sức khỏe cho chính mình khi bị ốm, kết quả thể hiện trong biểu đồ dưới đây:

Biểu đồ: Cách thức để khỏi ốm

Khi bị ốm, có 74.0% người bán rong chọn giải pháp tự mua thuốc uống. Rõ ràng, người bán rong cũng có ý thức tự bảo vệ sức khỏe cho bản thân, song việc tự mua thuốc mà không đến bác sỹ khám sẽ ảnh hưởng lớn đến sức khỏe của họ vì uống không đúng thuốc, không đúng liều có thể làm cho bệnh lâu khỏi hơn, hoặc nặng hơn. Có một tỷ lệ rất thấp 7.3% người bán rong chọn giải pháp đi viện/khám bác sỹ hay về quê khám. Trong đó có 3.3% chọn giải pháp về quê khám. Theo họ khám ở thành phố chi phí sẽ cao hơn trong khi không đi làm được mà chi tiêu ở đây lại lớn, sẽ âm vào số tiền tích lũy được.

Người di cư từ nông thôn lên thành phố luôn thường trực trong mình ý thức tiết kiệm để tích cóp, dành dụm dùng vào việc lớn cho gia đình. Họ tiết kiệm trong chi tiêu ăn uống, sinh hoạt và có một tỷ lệ rất lớn người bán rong không có giải pháp y tế. Có đến 18.7% người bán rong chọn giải pháp để bệnh tự khỏi. Thậm chí ngay cả khi bị ốm, người bán rong cũng cố gắng để không phải bỏ buổi bán hàng. Đối với họ một ngày nghỉ làm là mất 50.000 - 60.000 đồng. Theo người bán rong: *“Bỏ bán hàng ngày nào tiếc ngày ấy, không thể bù lại được. Vì vậy những người bán hàng như chúng tôi nhiều khi “không dám” ốm, lo lắng. Cầu trời cho sức khoẻ, không bị ốm đau để đi bán hàng còn kiếm được tiền, chứ bị ốm thì lại phải thuốc thang, thế là lại bị âm vào tiền của tháng ấy”* (Phiếu số 32). Vấn đề sức khỏe khiến người bán hàng rong lo lắng: lo sao không bị bệnh tật, lo sao không bị tổn tiền vì bệnh tật và lo sao không phải nghỉ làm vì bệnh tật.

3. Lo lắng về các nguy cơ ập đến

Rời xa quê lên thành phố kiếm sống, những người dân di cư bán hàng rong thường mang theo lo lắng về sự an toàn khi lang thang kiếm sống ở thành phố. Kết quả điều tra thu được như sau: Có 57.3% người được hỏi trả lời rằng họ không cảm thấy an toàn khi đi bán rong ở thành phố. Lý do họ cảm thấy không an toàn đầu tiên là lo bị cướp giật hàng, mất trộm: *“Đi về đêm sợ bị cướp giật, bọn nghiện xin tiền”* (Phiếu số 42), hay *“ở xóm trọ đông đủ thành phần người, khi chưa kịp gửi tiền về quê thì sợ bị mất trộm”* (Phiếu số 148).

Cuộc sống “kiếm ăn” ở thành phố vốn đã vất vả, người bán hàng, lại phải xoay sở với nhiều nguy cơ đi bán hàng đêm, lấy hàng lúc sáng sớm bị cướp giật, trong khi bán rong bị lấy mất hàng, bị trả tiền giả. Như lời một người đàn ông bán rong tâm sự: *“Tôi là đàn ông đi bán hàng nhưng cũng không tránh khỏi cướp giật hàng đầu, nhiều khi thanh niên choai choai ăn xong không trả tiền hay nó đi xe máy qua giật lấy mấy bắp ngô, mình đuổi theo làm sao được mà chúng nó thì đông xảy ra đánh nhau thì mình thua là chắc rồi. Nên bán hàng lo làm sao tránh được mấy đứa ngổ ngáo ấy thì tốt”* (nam bán ngô, sản lộc trên phố Trương Định).

Sự lo lắng về các nguy cơ gặp phải khi đi bán hàng còn liên quan đến

vấn đề an toàn giao thông. Đặc thù của công việc bán rong là di chuyển trên các đường phố, không chỉ đi trên vỉa hè mà họ còn đi dưới lòng đường. Với gánh hàng công kênh nên việc đi lại của họ gặp không ít khó khăn, nhất là lúc tan tầm với mật độ giao thông đông đúc. Như vậy, việc các phương tiện tham gia giao thông như ô tô, xe máy phóng nhanh, vượt ẩu là những lúc người bán hàng rong phải lo sợ về sự an toàn trên đường phố.

"Đi bán hàng lo nhất là xe ô tô xe máy, nói em nghe chữ số của mình không may mà lỡ đâu đi đường ô tô xe máy nó đâm vào thì chết. Nói thật chị chẳng sợ cái gì chỉ lo xe nó đâm vào mình là chết. Chữ còn mấy đứa nghiện hút mấy ông say rượu chị cũng chẳng sợ" (nữ 47 tuổi, bán dép nhựa, phố Kim Giang).

Vấn đề chấp hành *Pháp lệnh về trật tự an toàn giao thông* của Nhà nước là một nỗi lo lắng lớn của người bán rong. Pháp lệnh này trực tiếp hoặc gián tiếp đánh vào hầu bao của người bán rong: *"Lòng đường và hè phố, chỉ được dùng cho mục đích giao thông. Cấm tụ tập đông người trên vỉa hè, lòng đường, gây ùn tắc, cản trở giao thông. Cấm mọi hành vi lấn chiếm lòng, lề đường, hè phố để họp chợ, trưng bày, bán hàng hoá và treo biển quảng cáo, để vật liệu và các hành vi khác gây ảnh hưởng đến trật tự an toàn giao thông. Cấm đổ rác hoặc các vật dụng hay chất thải khác ra vỉa hè, đường phố"*. Với quy định như trên thì lòng đường, hè phố đã trả lại cho người đi bộ. Tuy nhiên, với người bán hàng rong thì lề đường, vỉa hè lại là nơi buôn bán, "làm ăn" của họ nên người bán rong không tránh khỏi lo lắng khi địa điểm bán hàng bị cấm.

4. Lo lắng liên quan đến tính bất hợp pháp của công việc, về nơi cư trú

Vấn đề lo lắng thứ tư của người bán hàng rong chủ yếu liên quan đến tính bất hợp pháp về nơi ở của họ. Trong quyết định của Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội [4] quy định rằng: *"Lao động ngoại tỉnh vào thành phố kiếm việc làm nhất thiết phải đăng ký tạm trú với công an phường, làm thủ tục xin cấp thẻ lao động tạm thời và nộp phí cấp thẻ 10.000 đồng một lần kể cả khi gia hạn 3 tháng"* và *"Thời gian chờ tìm việc làm người lao động phải tập trung tại các địa điểm quy định, không được tự do tụ tập trên các vỉa hè, đường phố, nơi công cộng. Tối phải về đúng nơi tạm trú"*. Tuy nhiên, thực tế việc đăng ký tạm trú cũng là một vấn đề khó khăn của người bán rong. Khảo sát của chúng tôi cho thấy có 31.3% người bán hàng rong không đăng ký tạm trú và đây là một hành vi bất hợp pháp của người bán rong. Giải thích về ý này những người bán hàng rong đưa ra những ý kiến khác nhau: do công an không kiểm tra nên họ không đăng ký: *"Không thấy ai nói gì và công an cũng không kiểm tra"* (Phiếu số 140), hay vì công việc bán rong phải thay đổi địa bàn thường xuyên nên hay thay đổi chỗ ở, như vậy không tiện cho việc đăng ký tạm trú: *"Buôn bán không*

cố định, một thời gian lại chuyển đi nên không đăng kí, mất thời gian” (Phiếu số 166). Người bán rong quan niệm nhà trọ chỉ là nơi nghỉ qua đêm, còn ban ngày họ không ở nhà nhiều nên không cần đăng ký *“Thường xuyên đi làm, thời gian ở nhà ít nên không cần đăng ký”* (Phiếu số 14). Cho dù bất cứ lý do nào thì những người này cũng ít nhận được sự đảm bảo về an ninh hay ít nhất là sự kiểm soát về tình hình an ninh của chính quyền địa phương.

Lo lắng về tính bất hợp pháp của công việc còn thể hiện ở việc người bán rong có thể bị công an bắt. Điều này đồng nghĩa với việc bị phạt tiền hoặc bị tịch thu hàng: *“Sợ bị tịch thu mất hàng”* (Phiếu số 27), *“Bán hàng rong không ổn định, hay bị công an, cán bộ quản lý bắt và hay bị cướp bóc”* (Phiếu số 3). Mỗi lần bị bắt người bán rong phải nộp phạt cho công an từ 25.000 đến 40.000 đồng (chi phí này được sử dụng cho việc giữ vệ sinh đường phố). Nếu bị tịch thu hàng thì giá trị hàng vào khoảng 200.000 đồng. Tuy nhiên, đối với một số người bán rong hoa quả chất lượng cao, hay hàng quần áo giá trị tiền phạt có thể lên tới 1.000.000 đồng. Đây là số tiền không nhỏ so với khoản thu nhập hàng ngày của họ.

Nỗi lo lắng về tính bất hợp pháp của công việc của người bán rong càng nhân lên khi UBND thành phố Hà Nội chuẩn bị đưa ra lệnh cấm bán hàng rong trên một số tuyến phố thì những người bán rong càng cảm thấy buồn, lo lắng. Tâm trạng lo lắng của họ là hoàn toàn có cơ sở vì cấm bán hàng sẽ mất kế sinh nhai của người bán rong, ở quê người nông dân không có nghề gì khác ngoài ruộng lúa, chăn nuôi, thêm vào đó là trình độ học vấn thấp, họ không thể kiếm được một công việc ổn định, có thu nhập, nên bán hàng rong là lựa chọn tối ưu của họ. Bây giờ bị cấm bán thì cuộc sống của người nông dân sẽ rơi vào khó khăn. Họ không biết sẽ làm gì để trang trải cuộc sống, để có tiền cho con đi học. Chị Đào Thị N, một người bán rong tại quận Cầu Giấy, Hà Nội cho biết: *“Chúng tôi biết theo quy định thì hàng rong không được phép, nhưng nếu không đi bán rong thì sẽ không có đủ tiền đóng học phí, nuôi các con và duy trì cuộc sống cho gia đình”*.

Lệnh cấm bán rong được thực thi là đồng nghĩa với việc họ giảm đi một kế sinh nhai, gia đình họ lại rơi vào khó khăn hơn. Lệnh cấm này đã ảnh hưởng không nhỏ đến cuộc sống của người bán rong về phương diện đời sống kinh tế và tâm tư tình cảm, thậm chí một số người còn cảm thấy bất bình trước lệnh cấm này. Từ lâu nay bán hàng rong đã là một nghề kiếm sống của nhiều người dân nghèo ở nông thôn. Đối với người dân Hà Nội, công việc bán rong cũng ít nhiều mang lại sự tiện lợi cho người dân Thủ đô và phù hợp với túi tiền của những người có mức thu nhập trung bình trong xã hội.

“Tôi cảm thấy bất bình vì mất hàng của tôi không gây ô nhiễm môi trường, lại phục vụ tận nơi cho những người cần mua và đây cũng là công ăn việc làm của chúng tôi, nếu không chúng tôi lấy gì mà kiếm sống” (Phiếu số 40).

Việc cấm bán hàng khiến cho công việc của người bán rong khó khăn hơn trước. Họ phải tìm địa điểm mới để bán mà không còn được bán trên các tuyến phố chính, hoặc nếu có bán được thì lúc nào cũng phải lo chạy công an. Một người bán hàng rong cho biết: *"Từ khi có lệnh cấm, công việc của chúng tôi trở nên khó khăn hơn trước vì vừa đi bán hàng vừa lo chạy công an"* (Phiếu số 92). Ngoài ra, việc mua bán cũng chậm hơn vì công an đi dẹp nhiều nên họ tìm được ít người mua và họ phải đi đường vòng xa hơn do phải tránh công an.

Như vậy, đối với người bán hàng rong, lo âu là trạng thái tâm lý thường xuyên ở họ. Những yếu tố ảnh hưởng đến tâm trạng của người bán rong thường phụ thuộc vào hàng bán chạy hay bị ế? Có bị lực lượng cảnh sát bắt hay phạt tiền không? Có bị lừa đảo không?... Thực tế tâm trạng lo âu của người bán rong đã ảnh hưởng và chi phối mọi hoạt động sống của họ ở đô thị và thậm chí ảnh hưởng đến cả khả năng thu nhập hàng ngày của họ.

Qua đây chúng tôi có một vài đề xuất như sau:

1. Nhu cầu thực phẩm của người Hà Nội vẫn cần tới sự cung cấp hàng hóa của người bán rong, vì vậy hiện tượng bán hàng rong không thể một sớm, một chiều chấm dứt được. Nên chăng ban quản lý các chợ nên dành một khu vực nhất định trong chợ cho những người bán rong đến bán và có thể thu phí theo ngày hoặc theo buổi vừa đảm bảo quyền lợi cho những người bán rong vừa đảm bảo trật tự an ninh.

2. Thực trạng nghiên cứu cho thấy một phần không nhỏ những người bán hàng rong không đăng ký tạm trú. Điều này ảnh hưởng đến an ninh, trật tự và vấn đề đảm bảo các quyền lợi và nghĩa vụ cho người bán hàng rong. Vì vậy, cần bắt buộc những người bán hàng rong nói riêng và những người dân di cư nói chung phải đăng ký tạm trú để quản lý nhân khẩu, đảm bảo an ninh, trật tự và an toàn cho chính họ.

Tài liệu tham khảo

1. Hà Thị Phương Tiến - Hà Quang Ngọc, *Lao động nữ di cư tự do: Nông thôn - thành thị*, NXB Phụ nữ, 2000.
2. Nguyễn Thị Anh Thư, *Đặc điểm tâm lý - xã hội của người dân di cư bán hàng rong ở Hà Nội*, luận văn Thạc sĩ, 2008.
3. *Pháp lệnh về trật tự an toàn giao thông*.
4. Nghị định của Chính phủ số 36/2001/NĐ-CP ngày 10 tháng 7 năm 2001.